

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ І ЙОГО РОЗВИТОК

SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF CHILDREN IN UKRAINE: PROBLEMS OF FORMATION AND ITS DEVELOPMENT

Боднарчук О.І.,

асистент кафедри господарсько-правових дисциплін
Національного університету державної податкової служби України

У статті розглянуто питання становлення соціально-правового захисту прав дитини в Україні. Розкрито роль міжнародно-правових актів у розвитку прав дитини, проаналізовано правову діяльність у цій галузі.

Ключові слова: права дитини, декларація, міжнародні акти, конвенція, захист прав дитини.

В статье рассмотрены вопросы становления социально-правовой защиты прав ребенка в Украине. Раскрыта роль международно-правовых актов в развитии прав ребенка, проанализирована правовая деятельность в этой области.

Ключевые слова: права ребенка, декларация, международные акты, конвенция, защита прав ребенка.

The article deals with the question of formation of socio-legal protection of children's rights in Ukraine. The role of international instruments in the development of children's rights, the legal analysis of the activity in this area.

Key words: rights of the child, declaration, international acts, convention, protection of children's rights.

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем сучасного суспільства є проблема прав дитини. Завдяки науковцям Нормативне закріплення спочатку здобули на світовому рівні, і, як наслідок, – у національному законодавстві країн, а також і в Україні. Проблема захисту прав дитини в Україні є одним із найбільш актуальних питань на сьогодні. Це пов'язано, насамперед, із становленням держави та українського законодавства. Зазначена проблематика вимагає більш детального вивчення і вирішення проблемних питань.

Аналіз досліджень даної проблеми. Вивченню даної теми присвятили свої розробки такі науковці: В.Г. Буткевич, А.Д. Гусев, Н.І. Карпачова, І.І. Котляр, Н.В. Лінник, Ю.О. Павленко, Є.Ю. Парамонов.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема соціально-правового захисту дітей набула актуальності особливо сьогодні, в часи економічної та соціальної нестабільності. Політика держави щодо питань соціально-правового захисту дітей, спрямована, насамперед, на створення законодавства. Останнім часом міністерства, дитячі та молодіжні організації, наукові заклади провели значну роботу щодо підготовки нормативно-правової бази, що було відображено в законодавчих актах Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, указах Президента та інших нормативно-правових документах. Проте, незважаючи на велику кількість документів, що забезпечують юридичну підтримку дитинства в Україні, діти продовжують залишатися однією з найменш захищених категорій населення. На дітей позначаються хворобливі наслідки суспільно-політичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в суспільстві. Захистити і зберегти дитинство здоровим психічно і фізично – потенційна передумова стійкого економічного і соціального розвитку будь-якої країни.

Метою даної статті є розгляд проблемних питань, що виникають у процесі становлення та розвитку соціально-правового захисту прав дитини в Україні.

Виклад основного матеріалу. Необізнаність населення з правами та обов'язками дітей, необізнаність самих дітей завжди була актуальною проблемою нашого суспільства. На початку століття права дитини розглядалися, здебільшого, як заходи щодо захисту від рабства, дитячої праці, торгівлі дітьми, проституції неповнолітніх, повної влади батьків, економічної експлуатації. Діяльність щодо соціального захисту прав дитини є обов'язковою складовою будь-якої сучасної держави, яка визнала себе соціаль-

ною. З розвитком світового суспільства з'являються міжнародно-правові акти захисту прав дитини.

Необхідно зазначити, що права дитини – це, насамперед, права людини, що відрізняються тим, що деякими правами діти починають користуватися в міру дозрівання й усвідомлення свого становища. Не маючи здатності виконувати правові дії, діти не можуть самі вимагати здійснення своїх прав. Від їх імені діють батьки або законні опікуни.

Захист прав дитини є найбільш актуальним питанням у діяльності держав, які входять до міжнародної спільноти. Про це свідчать документи, прийняті Організацією Об'єднаних Націй, такі, як: Загальна декларація прав людини, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А(III) [1], Конвенція ООН про права дитини, прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року [2], та інші міжнародні документи.

На думку Л.Ф. Євменова, «історія свідчить про еволюцію прав людини у бік колективних прав» [3, с. 9]. Пояснення, на його думку, лежить у наступному: «Права не народжуються, і не проявляються, і не реалізуються, і не розвиваються поза сім'єю, родом, племенем, общиною, поза найближчим оточенням ... поза соціальними групами, поза суспільством». Науковець стверджує, що принципово не може бути чисто, ідеально, класично індивідуальних прав людини [3, с. 117].

Неодхідно зазначити, що І.І. Котляр, розглядаючи права дитини у системі прав людини, заперечує висловлену Євменовим гіпотезу, що права дитини самостійні, навіть первинні в структурі прав людини. Він називає такий підхід не науковим, а крайністю, в основі якої лежить абсолютизація факту більшої уваги держави до проблем прав дитини, ніж до прав людини, та відсутність наукової концепції [4, с. 154]. Підтверджує свою думку І.І. Котляр нормативними джерелами світового товариства. Учений зазначає, що охорона прав дитини була передбачена у Женевській декларації прав дитини 1924 р., Загальній декларації прав людини 1948 р., документах спеціалізованих установ ООН, таких, як МОП, ЮНЕСКО, ВООЗ.

Початком історико-правових аспектів становлення діяльності в галузі захисту прав дитини можна вважати створення Міжнародного союзу захисту дітей у 1923 році [5, с. 34]. Союз розробляє і затверджує перший міжнародний акт – Декларацію прав дитини, яка ввійшла в

історію як Женевська декларація і була прийнята у 1959 році. Декларація прав дитини 1959 року мала 10 коротких декларативних статей, програмних положень, які призвали батьків, окремих осіб, державні органи, місцеву владу й уряд визнати викладені в ній права, свободи й дотримуватися їх. Були розроблені 10 соціальних і правових принципів, які значно вплинули на політику і справи уряду і людей в усьому світі. Декларація вперше підняла питання дітей на виробництві без урахування їх фізичного стану і порушила питання про зобов'язання держав встановлювати обов'язкову освіту для дітей як майбутнього розвитку людства [6]. Декларація (лат. *declaratio* – проголошення) не зобов'язує, немає певної обов'язкової сили, це лише рекомендація. Нові часи, погіршення становища дітей потребували більш конкретних законів і заходів, міжнародних договорів щодо захисту і забезпечення прав дитини. На той час у СРСР, як і в Україні, що входила до його складу, права дитини стосовно принципів у більшості випадків не порушувалися. Це загальна початкова освіта кожної дитини, незалежно від її соціального статусу та соціального статусу її батьків; заборона примусової праці дітей і встановлення покарання для осіб, які займаються примусовою експлуатацією дитячої праці; соціальне оздоровлення та безкоштовне лікування дітей включно до 18 років; боротьба з дитячою безпритульністю як із наслідком революційних перетворень.

Як вважає Н.В. Лінник, країни-учасниці даного договору по-різному підійшли до міжнародної угоди про захист прав дитини. Декларація прав дитини – це прогрес у розвитку системи захисту прав дитини, який почався тільки після закінчення Другої світової війни і створення Організації Об'єднаних Націй [7, с. 43].

Необхідно зауважити, що універсальним документом міжнародного права щодо захисту прав дитини є Конвенція ООН про права дитини, яка 20 листопада 1989 року була прийнята. 26 січня 1990 року її підписала 61 країна.

Конвенція – документ високого міжнародного рівня, якого повинні дотримуватися ті держави, які його ратифікували. «Світовою конституцією прав дитини» називають Конвенцію про права дитини, прийняту ООН у 1989 р. Норми цієї Конвенції діють як складова національного законодавства України з 27 вересня 1991 р., тобто з часу її ратифікації. Вона містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства; на піклування з боку батьків; на збереження своєї індивідуальності; на можливість бути заслуханою в ході будь-якого розгляду, що стосується дитини; на свободу совісті та релігії; на особисте та сімейне життя; на недоторканність житла; на таємницю кореспонденції; на користування найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; на блага соціального забезпечення; на рівень життя, необхідний для її розвитку; на освіту; на відпочинок; на особливий захист: від викрадень і продажу, від фізичних форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, участі у військових діях; на вжиття державою всіх необхідних заходів щодо сприяння фізичному та психічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою зловживань або злочину.

На думку А.Д. Гусева, у повсякденному житті для більшості дітей велике значення мають дві групи прав, що стосуються життєдіяльності дітей. Це, насамперед, особисті права, до яких належать права на життя, на проживання у своїй родині, на ім'я, на щастя, на безпечне існування без експлуатації або недбалого ставлення, на захист від жорстокості, знущань і несправедливого ставлення, на вільне вираження своєї думки, на громадянство та ін. Друга група – соціально-культурні права. До них належать права на освіту, здоров'я, доступ до культурних цінностей та ін. Ядром цієї групи прав може бути право на розвиток: інтелектуальний, психологічний, фізичний, розумовий та інші [8, с. 158].

Необхідно зазначити, що М. Буролінський, в свою чергу, поділяє права дитини на інші групи: громадянські та політичні права дітей; права дитини в сім'ї; право дитини на освіту; право дітей на здоров'я та здоровий спосіб життя; право в галузі зайнятості [9, с. 160–161].

Як вважає Є.Ю. Парамонов, з моменту приєднання України до Конвенції ООН про права дитини перед українською державою постало завдання забезпечити виконання її вимог на території країни, а це, у свою чергу, вимагало від керівництва держави приведення національного законодавства у відповідність до вимог Конвенції, створення державних інститутів, які будуть опікуватися правами дітей, розроблення чіткого механізму їх діяльності проведення послідовної державної політики у сфері захисту прав дітей [10, с. 37].

Першим кроком до виконання цих завдань стало прийняття Верховною Радою України Закону України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для дітей» [11]. У Законі визначено перелік державних органів та установ, які опікуються правами дітей, їх функції і повноваження.

Відповідно до положень цього Закону до органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей належать: «спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад, кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)» [11, с. 1].

Необхідно зазначити, що до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини Н.І. Карпачовою була підготовлена Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, де були висвітлені такі найбільш актуальні питання: захист громадянських та особистих прав дітей: право дитини на життя, роль сім'ї, суспільства і держави в недопущенні бездоглядності, безпритульності та насильства щодо дітей, боротьба з торгівлею та сексуальною експлуатацією дітей, проблеми дітей, які перебувають у конфлікті з законом, права дітей на участь у суспільному житті; економічні, соціальні та культурні права дітей: забезпечення права дітей на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, право на освіту та доступ до культурної спадщини, боротьба з використанням дитячої праці та захист трудових прав неповнолітніх; дотримання прав уразливих груп дітей: захист прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, права дітей з особливими потребами, захист прав дітей українських трудових мігрантів, дотримання прав дітей-біженців та шукачів притулки [12, с. 228].

За період незалежності України органи та установи, які опікуються правами дитини, постійно змінюються, переформовуються. Усе це має як позитивні, так негативні наслідки. За цей час система державних органів, що відповідають за забезпечення прав дітей, була побудована, вона зміцніла і набула досвіду.

Так, 1 червня щорічно в Україні відзначається День захисту прав дітей. Свято започатковано на підтримку ініціативи Міністерства України у справах сім'ї та молоді, Всеукраїнського комітету захисту дітей, Національно-

го фонду соціального захисту матерів і дітей «Україна – дітям» та інших громадських організацій згідно з Указом Президента України. Відзначення цієї дати співпадає з Міжнародним днем захисту дітей. Свято було започатковане згідно з рішенням конгресу Міжнародної демократичної федерації жінок у листопаді 1949 року в місті Парижі, яке з 1950 року відзначається щорічно. Організація Об'єднаних Націй оголосила одним із важливих пріоритетів своєї діяльності захист життя, здоров'я та прав дитини й підтримала ініціативу федерації жінок.

Висновки. Отже, на підставі зазначеного вище можна стверджувати, що на сьогодні в Україні не створено умов, завдяки яким дитина була б захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості, експлуатації, не стала об'єктом торгівлі та експлуатації у будь-якій формі. Державі потрібно реалізувати політику і програми, спрямовані на подолання розриву між законодавством і його застосуванням на практиці. Законодавство повинно розвиватись в цій сфері, зміст якого має враховувати морально-ціннісний вимір дитинства як ключовий період у розвитку будь-якої людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і оголошена Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конвенція ООН про права дитини, видана за підтримки Представництва ЮНІСЕФ в Україні [Електронний ресурс]. – Київ, 2006. – 32 с. – Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Евменов Л.Ф. Международная идеология прав человека: проблемы, решения. – Минск: Хата, 2000. – 236 с.
4. Права человека: уч. пособ. / [под ред. И. И. Котляр]. – Минск., 2002. – 256 с.
5. Буткевич В.Г. Міжнародне право / Буткевич В.Г. – К., 2004. – 34 с.
6. Декларация прав ребенка. Принята резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml,
7. Лінник Н.В. Історичні передумови захисту прав і свобод дитини на різних етапах розвитку суспільства [Електронний ресурс] / Н.В. Лінник // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2(18). – С. 41–45. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1051.pdf>.
8. Права человека: учеб. пособие / А.Д. Гусев, Я.С. Яскевич, Ю.Ю. Гафарова и др.; под общ. ред. А.Д. Гусева и Я.С. Яскевича. – Минск, 2002. – 304 с.
9. Права людини: підруч. / [ред. кол.: М. Буролінський, В. Євнтов, Л. Заблоцька, П. Рабінович, В. Семенов]. – К., 1997. – 227 с.
10. Парамонов Є.Ю. Актуальні питання захисту прав дитини в Україні [Електронний ресурс] / Є.Ю. Парамонов // Наукові праці. Державне управління. – 2012. – Випуск 182. – Том 194. – С. 37. – Режим доступу: <http://www.lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/govermgmt/2012/194-182-7.pdf>.
11. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей [Електронний ресурс]: Закон України: від 30.05.1998 р. № 568/90 – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.
12. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні: Спеціальна доповідь [Електронний ресурс] / Н.І. Карпачова – К, 2010. – 230 с. – Режим доступу: <http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1069.1825.0>.